

KANTTEKENINGEN

DE SOCIOLOGIE VAN HET ABSURDE EEN LATE VOORSTELLING

door

Cecile VAN HUMBEECK*

SUMMARY — *The sociology of the absurd, a late presentation* — In this short contribution we will define what the sociology of the absurd implies: a vision of the world, connected with the feelings of men who find it difficult to live in a society which grows more and more abstract. This sociological view was introduced by LYMAN and SCOTT in *The sociology of the absurd* (1970).

We have placed this sociological perspective in the frame of reference of ZIJDERVELD's cultural sociology and cultural analysis, concluding that the sociology of the absurd is a one-dimensional form of cultural analysis involving an over-estimation of the homo internus.

INLEIDING

De sociologie van het absurde heeft weinig aandacht gekregen in ons land. Nochtans vormt deze kijk op de sociale werkelijkheid een van de sociologische verwoordingen van de levensvisie van de mens en als dusdanig is zij kennissociologisch relevant.

In deze korte beschouwing willen we enerzijds deze sociologische visie en haar relevantie als uiting van het hedendaags bewustzijn bondig toelichten. Anderzijds zijn we de mening toegedaan dat de bestudering ervan is in te schakelen in het door A.C. ZIJDERVELD ontwikkelde referentiekader cultuursociologie - cultuuranalyse. Ons standpunt dienaangaande luidt dat de sociologie van het absurde kan gezien worden als een eenzijdige culturele analyse. Eenzijdig omdat dit perspectief de nood aan institutionele structuren als totaal overbodig verwerpt en dus het „homo internus” aspect overbenadrukt. Door het plaatsen van dit perspectief in ZIJDERVELD's referentiekader willen we tevens de aandacht vestigen op deze noties omdat deze auteur hiermee poogt de verwaarloosde cultuursociologie uit te werken tot een gefundeerde tegenmacht van de neo-positivistische benadering. Vermeldenswaard is dat ZIJDERVELD hierbij niet de interpretatieve benadering als dé oplossing voorstelt, doch dat hij wijst op de complementariteit van beide invalshoeken voor het bestuderen van sociale fenomenen.

I. DE SOCIOLOGIE VAN HET ABSURDE

Dit sociologisch perspectief kan gezien worden als een van de uitingvormen en verwoordingen van de levensvisie van de mens in een maatschappij die een steeds

* Cecile VAN HUMBEECK is als assistente verbonden aan het Seminarie voor Sociologie, Rijksuniversiteit te Gent.

abstracter karakter krijgt en die steeds moeilijker te doorgronden wordt. De mens voelt zich daarin onbehaaglijk en vervreemd¹. Het bestaan zelf wordt door velen als absurd ervaren. Vragen naar de zin van het leven duiken permanent op ter discussie. Men streeft ernaar zich te bevrijden uit het patroon van geïnstitutionaliseerde rollen omdat deze als belemmering voor elke authentieke beleving worden aangevoeld. De sociologie van het absurde is in dit cultureel kader onder te brengen als verwoorder van de mentaliteit of beter als één van de verwoorders van de hedendaagse mentaliteit (cfr. W.I. THOMAS, „There are many rival definitions of the situation, but none of them is binding”).

De sociologie van het absurde werd als perspectief voor het eerst verwoord door LYMAN en SCOTT in hun werk, *A sociology of the absurd*, (1970). In feite gaat het om een verzameling artikels die ieder een bepaald facet van het „absurde” in het licht stellen². Er wordt een pessimistisch wereldbeeld in gehanteerd. De absurditeit van het bestaan wordt beklemtoond in al zijn facetten. Hieruit blijkt ook de existentieelfenomenologische beïnvloeding van dit perspectief en tevens de verwantschap met de levensvisie van het absurde theater (BECKETT, IONESCO, ...). Ook hier wordt de fundamentele eenzaamheid van het individu geïllustreerd en de strijd die deze levert tot het ontdekken van zin.

Dat de sociologie van het absurde sterk geïnspireerd werd door het existencialisme blijkt uit de grote nadruk die gelegd wordt op de menselijke vrijheid, op het individualisme. Vanuit de fenomenologie werken vooral de noties intentionaliteit, subjectieve zin, bewustzijn, ..., inspirerend. Het individu wordt in staat geacht zich (hetzij vooraf, hetzij achteraf) rekenschap te geven van de handelingen die hij stelt. Hierbij sluit ook de voluntaristische kijk op de sociale werkelijkheid aan. In elke situatie construeert de mens zijn eigen sociale leefwereld. Belangrijk is ook dat deze sociologen als fundament voor elke menselijke actie het conflict zien en daarom opteren zij voor het gebruik van het „game”-model als heuristisch middel tot bestudering van de sociale werkelijkheid. In dit kader is ook de grote beïnvloeding door MACHIAVELLI te begrijpen. Deze wordt als dé inspirator van het absurd perspectief beschouwd.

Een klare definitie van het „absurde” wordt nergens expliciet gegeven. Wel wordt het als volgt omschreven, „The sociology of the absurd re-establishes this question (how is society possible?) as the central concern of sociology and focusses attention on man as the creator of stable situations, the striver for his own interests, and the destroyer of specific social order”³.

Uit hetgeen hierboven uiteengezet werd blijkt duidelijk dat het een vorm van interpretatieve sociologiebeoefening is, die haar inspiratie haalde bij diverse andere vormen van creatieve sociologie. Zo wordt o.m. E. GOFFMAN (dramatische benadering), H. GARFINKEL, J.-P. SARTRE, L. WITTGENSTEIN, ..., als hedendaagse vertegenwoordigers, zij het dan niet in zuivere vorm, genoemd⁴. Ook blijft dit uit een later werk van LYMAN en SCOTT, *The drama of social reality*, (1975), waarin zij duidelijk opteren voor GOFFMAN's dramatische benadering⁵.

De sociologie van het absurde zet zich in grote mate af tegen het functionalistisch maatschappijmodel en in feite wil men een alternatief bieden voor de passieve visie van deze laatste, die de relevantie van de sociale orde te zeer beklemtoont en deze niet in vraag stelt. In het „absurde” perspectief daarentegen wordt de nadruk gelegd op het individuele en het episodische. LYMAN en SCOTT verzetten zich tegen elke notie van de gedetermineerdheid van het menselijk bestaan.

Gezien de grote aandacht die besteed wordt aan de standpunten van MACHIAVELLI en ook deze van SIMMEL, lijkt het ons zinvol hier even bij stil te staan. In feite proberen LYMAN en SCOTT de negatieve indruk die eeuwenlang MACHIAVELLI omgeven heeft, weg te werken. Volgens hen verwaarloosde MACHIAVELLI niet, zoals meestal gedacht wordt, de humanitaire aspecten van de persoonlijkheid maar legde hij wel de nadruk op de manipulatieve kracht die de mens heeft tegenover zijn eigen situatie. De waarde van een goede „prins” te zijn schuilt juist in het zich kunnen aanpassen aan wisselende situaties om de beoogde doelstellingen te bereiken. Ook in de sociologie van het absurde worden de spelkwaliteiten van de menselijke relaties benadrukt en wordt het machts-element niet vergeten in de sociologische analyse. Zo wordt de studie van de macht en van de sociale ordening intrinsiek met elkaar verbonden. Van G. SIMMEL wordt vooral het gezichtspunt overgenomen de mens te beschouwen als een „vreemde” en zodoende de problematische natuur van zijn existentie benadrukt⁶. SIMMEL toonde trouwens ook aan dat de moderne mens de institutionele structuren in toenemende mate autonoom tegenover zichzelf ervaart, vandaar zijn toenemende neiging tot subjectivisme en individualisme. Maar waar SIMMEL de dualiteit in de verhouding mens-maatschappij beklemtoonde, namelijk stelt dat de mens nood heeft aan institutionele structuren voor de beleving van zijn vrijheid maar deze tevens als een dreigende kracht ervaart, wordt het „homo externus” aspect volledig verwaarloosd in de sociologie van het absurde.

II. CULTUURSOCIOLOGIE EN -ANALYSE

Hierboven stelden we dat de sociologie van het absurde een van de verwoorders is van de levensvisie van de mens die zich onbehaaglijk voelt in zijn situatie. Dit perspectief stelt zich dus duidelijk normatief op tegenover de beleefde werkelijkheid. Onze visie luidt dan ook dat deze kijkt op het maatschappelijk gebeuren in te schakelen is in ZIJDERVELD's referentiekader cultuursociologie en -analyse. Het lijkt ons dan ook aangewezen dit referentiekader nader toe te lichten.

Een cultuursociologische kijk op de sociale werkelijkheid, in ZIJDERVELD's optiek, bestudeert de manier waarop de werkelijkheid wordt opgebouwd en hoe ze wordt geïnterpreteerd door de individuen. De rol en de betekenis van het menselijk bewustzijn en van de menselijke kennis worden hierbij kennissociologisch doorgelicht⁷. Met culturele analyse bedoelt hij de interpretatie van de culturele normen, waarden en motieven op een normatieve wijze. „In cultural analysis we explicitly discuss those values, norms, motives and meanings in our cultural orbit which we deem to be important, significant, typical, culturally „healthy” or culturally „pathological”. In other words, beyond cultural sociology (...), we set out to analyse and interpret culture normatively”⁸.

ZIJDERVELD beschouwt de moderne (of neo-positivistische) en de klassieke sociologiebeoefening (WEBER, DURKHEIM, SIMMEL,...) als twee elkaar aanvullende maar epistemologisch en methodisch radicaal verschillende sociologische benaderingen. In dit verband merken we op dat ZIJDERVELD zijn cultuursociologie en -analyse als een voortzetting van de klassieke sociologie beschouwt. Deze laatste was namelijk begaan met het moderniseringsproces, hetgeen impliceert dat vragen naar de zin en de kwaliteit van het leven niet uit de weg werden gegaan. Verder haalt hij de volgende kentrekken van deze sociologieopvatting aan: epistemologisch gezien is er verwantschap met het neo-Kantianisme. Dit betekent dat men zich eerder gereserveerd inlaat

met de overeenstemming tussen een geformuleerde theorie en de realiteit. Aan het denkexperiment wordt methodisch de voorkeur gegeven. De verificatie of falsificatie van de theorieën met de feiten wordt niet in vraag gesteld, wel de relevantie van de feiten. Het is een sociologische benadering die niet op technische vaardigheid gebaseerd is, maar op artistieke handigheid om ideeën te formuleren. Inzichten worden eerder heuristisch dan wel pragmatisch aangewend⁹.

ZIJDERVELD wijst op de onderwaardering van dergelijke sociologiebeoefening in deze tijd waar de moderne sociologie een overwicht kent. Dit manifesteert zich vooral wanneer de cultuursociologie zich engageert in een culturele analyse. M.a.w. wanneer de cultuur op een normatieve wijze geanalyseerd en geïnterpreteerd wordt. Hij probeert deze benadering dan ook te rehabiliteren. De bedenking die wij ons hierbij maken is dat ook de aandacht die deze socioloog schenkt aan deze sociologie-opvatting symptomatisch is voor deze tijd van abstractie, grote rationalisering en modernisering. Hij formuleert a.h.w. een anti-these tegen de heerschappij van de neo-positivistische sociologie. ZIJDERVELD's denkproces is dan ook relevant als zoekend naar een uitweg uit enerzijds het speculatieve aureool dat de cultuursociologie omgeeft en anderzijds uit de eenzijdige benadrukking van het operationalisme in de neo-positivistische benadering¹⁰.

III. DE SOCIOLOGIE VAN HET ABSURDE IS EEN EENZIJDIGE CULTURELE ANALYSE

Zoals hierboven werd uiteengezet, beklemtoont de sociologie van het absurde te zeer de interne mens, de „homo internus” De menselijke behoefte aan institutionele structuren (ook voor de beleving van authentieke ervaringen) wordt als overbodig en zelfs onwenselijk verworpen. In ZIJDERVELD's gedachtengang wordt aan de eis tot intellectuele ascese niet voldaan. Hiermee bedoelt hij een nieuwe vorm van rationaliteit, „which refuses to take either social institutions or human emotionality and irrationality for granted”¹¹. Er wordt m.a.w. een evenwicht nagestreefd tussen beide tendenzen hetgeen de sociologie van het absurde niet betracht. Deze tekortkoming doet echter niets af aan het feit dat erin getracht wordt een antwoord te geven op tijdsgebonden problemen (existentiële vraagstellingen worden hier naar voren geschoven) en deze sociologische verwoording is als dusdanig symptomatisch voor het tijdsgebeuren.

¹ Voor de beschrijving van dit moderniseringsproces verwijzen we naar A.C. ZIJDERVELD's cultuuranalytisch werk: *The abstract society, A cultural analysis of our time*, Penguin Books, 1970.

² Zo wordt in *Game frameworks* b.v. gesteld dat handigheid in spelsituaties voordelen biedt. Hierbij wordt een Machiavellistisch standpunt gehanteerd.

³ S.M. LYMAN, M.B. SCOTT: *The sociology of the absurd*, Californië, Goodyear publishing cy, 1970.

⁴ S.M. LYMAN, M.B. SCOTT, *op. cit.*, blz. 60.

⁵ In dit werk worden enkele drama's van SHAKESPAERE geanalyseerd en wordt aandacht besteed aan de theorieën van FREUD, MEAD, GOFFMAN en ook van MACHIAVELLI.

⁶ Dit blijkt vooral uit SIMMEL's essay, *The adventure*. Daarin wordt de drang tot het ontdekken van nieuwigheden, tot het doorbreken van traditionele patronen benadrukt.

⁷ A.C. ZIJDERVELD : *De relativiteit van kennis en werkelijkheid. Inleiding tot de kennissociologie*, Meppel, Boom, blz. 19-30. Hierin vinden we zijn stellingen over cultuursociologie terug, dan geplaatst tegenover de organisatiesociologie.

⁸ A.C. ZIJDERVELD : *On clichés. The supersedure of meaning by function*, London, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1979, blz. 111.

⁹ *Idem.* Vooral de inleiding en de appendix zijn hiervoor interessant.

¹⁰ Zie hiervoor ook de stelling van A.C. ZIJDERVELD in : *The abstract society*, *op. cit.* Ook zijn vroeger werk zoals *De theorie van het symbolisch interactionisme*, Meppel Boom, 1973, kaderen in zijn denkproces aangaande het zoeken naar een tegengewicht voor de neo-positivistische richting.

¹¹ A.C. ZIJDERVELD, *The abstract society*, *op. cit.*, blz. 165.